

УДК 001.89:159.923:37.013.42:004.416.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.135-139

Сікора Ярослава Богданівна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра комп'ютерних наук та інформаційних технологій

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м.Житомир, Україна

iaroslava.sikora@gmail.com

http://orcid.org/0000-0003-2621-6638

АДАПТАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Проблема адаптації в навчальному процесі є досить актуальною у зв'язку з інтенсивною інформатизацією суспільства. Стаття присвячена аналізу існуючих підходів до тлумачення поняття «адаптація». Акцентується увага на міждисциплінарному характері адаптації, яка докладно вивчається з точки зору біологічного, соціально-філософського, психолого-педагогічного, кібернетичного та інших підходів. Для досягнення поставленої мети дослідження застосовано аналіз, систематизацію та узагальнення праць вітчизняних і закордонних дослідників. За результатами дослідження з'ясовано, що адаптація є невід'ємною характеристикою людини, яка безпосередньо впливає на ступінь її включення до соціальних відносин, як наслідок, в освітній процес. Розглядаючи студента як суб'єкта навчання, варто враховувати характеристики адаптації, обумовлені різними предметними галузями. Тому адаптація тлумачиться як процес взаємодії середовища і особистості, який відбувається на різних рівнях (біологічному, психологічному, соціальному) та забезпечує стійке і цілеспрямоване реагування на змінювані умови середовища. Адаптація має свої види: біофізіологічна, психологічна, соціальна, професійна, дидактична адаптації; форми: формальна, суспільна, дидактична. У статті зосереджено увагу на адаптації з погляду взаємодії системи «людина – електронне середовище», яка обумовлюється внутрішньопсихічними та середовищними факторами. З'ясовано, що під адаптацією здобувачів вищої освіти до навчання розуміється цілісний системний процес «здобувач – викладач – середовище», що визначає ступінь включення студентів в освітній процес, важливим фактором якого є електронне освітнє середовище. Вона може бути реалізована у наступних формах: формальна, суспільна, дидактична адаптація.

Ключові слова: адаптація, види адаптації, форми адаптації, аналіз.

Вступ. Зміни у вищій освіті, які відбувається в сучасному інформаційному суспільстві, вимагають від усіх суб'єктів освітнього процесу (викладачів та здобувачів освіти) здатності швидкої адаптації до мінливих умов діяльності.

Уведення терміну «адаптація» в освітній процес обумовлено необхідністю реалізації гуманістичної концепції побудови освіти, заснованої на цінності кожної особистості, її розвитку і саморозвитку, розкриття здібностей, створення відповідних умов підвищення ефективності професійної діяльності особистості, яка адаптується. В адаптованому, звичному середовищі життєдіяльності особистості, під час вдалого вирішення адаптаційних труднощів, протиріч виникає стан особистого, психологічного комфорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адаптації знайшло досить широке відображення в психолого-педагогічній літературі. Значний внесок у розвиток теорії адаптації зробили зарубіжні вчені: Ж.Б. Ламарк започаткував біологічний підхід, У. Кеннон, Г. Сельє досліджували фізіологічну адаптацію, І.Г. Гердер розглядав адаптацію особистості у соціокультурному середовищі, Ж. Піаже, Г. Спенсер, Л. Філіпс, Т. Шибутані присвятили свої доробки соціально-психологічному аспекту адаптації. Нині досліджується уявлення про адаптацію як форму соціальної активності особистості (В. Семиченко, О. Солодухова та ін.); проблеми адаптації студентів і молодих фахівців (О. Мороз, І. Соколова, В. Штифурак та ін.); психосоціальні чинники адаптації молодшої людини до навчання у закладі вищої освіти (ЗВО) та майбутньої професії (С. Кулик, І. Бойко, В. Казміренко та ін.); формування і розвитку адаптивних характеристик особистості (О. Бондарчук, та ін.); адаптація як умова якісної підготовки магістрів (О. Єрьоменко та ін.). Водночас потребує аналізу визначення адаптації з погляду взаємодії системи

«людина – електронне середовище», яке не було досі об'єктом уваги дослідників.

Метою статті є дослідження і аналіз існуючих підходів до тлумачення поняття «адаптація» у міждисциплінарному аспекті.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження застосовано теоретичні методи – аналіз, систематизація, узагальнення праць вітчизняних і закордонних дослідників задля визначення змісту поняття «адаптація».

Виклад основного матеріалу. Проблема адаптації – одна з фундаментальних міждисциплінарних проблем, яка докладно вивчається з біологічного, соціально-філософського, психолого-педагогічного, кібернетичного та інших підходів.

Термін «адаптація» вперше був уведений в наукову лексику німецьким фізіологом Г. Аубертом у 1865 р. для характеристики явища пристосування органів чуття (зору, слуху тощо) до впливу відповідних зовнішніх подразників різної інтенсивності.

Вивчення цього питання продовжив Ж.Б. Ламарк, саме з його ідеями пов'язується початок загальнобіологічного підходу до вивчення проблеми адаптації. Адаптаційними змінами він пояснював виникнення окремих видів та їх еволюцію. Французький зоолог розрізняв три види адаптації: пряму, непряму та внутрішнє прагнення організму до вдосконалення, спричинене середовищем. Отже, під біологічною адаптацією розуміють пристосування організму до зовнішніх умов у ході еволюції.

Фізіологічна адаптація означає пристосування окремого організму (а не виду загалом) до умов існування. У розвиток сучасної теорії адаптації зробив значний внесок Г. Сельє, який відкрив, що на будь-які гострі подразники організм відповідає одним і тим же універсальним набором реакцій. Його концепція стресу органічно доповнює теорію адаптації. Згодом біологи та фізіологи розуміли під адаптацією

механізм еволюції біологічних видів та пристосування окремих особин до впливу зовнішнього середовища. Оскільки людина має своє специфічне місце існування – соціальне, то поряд з біологічними механізмами адаптації, логічно розглядати і соціальний аспект цього явища.

Початок вивчення адаптації особистості у соціокультурному середовищі поклали роботи І.Г. Гердера. У філософському аспекті адаптацію характеризують як особливу форму відображення впливів зовнішнього й внутрішнього середовища, що полягає в тенденції до встановлення з ними динамічної рівноваги.

Також поняття «адаптація» пов'язують з кібернетичними категоріями саморегуляції та управління, де як механізм адаптації розглядається негативний зворотний зв'язок (реагування системи, що самоуправляється, на мінливі умови середовища). Термін використовується тільки до характеристики цілісних систем [1, с. 136-137].

Проаналізуємо основні підходи до поняття адаптації в психолого-педагогічній літературі. Зокрема, у «Психологічному словнику» адаптація тлумачиться як «процес пристосування організму, особистості до зміни оточуючих умов життя, діяльності за допомогою фізіологічних, психічних і соціальних реакцій, спрямованих на створення передумов нормального функціонування у незвичних умовах» [2, с. 12]. Це ж поняття також використовують в теорії інтелектуального розвитку, розробленої швейцарським психологом Ж. Піаже, яка тлумачить взаємовідносини індивіда і його оточення. Згідно з його концепцією, адаптація – і в біології, і в психології – розглядається як єдність протилежно спрямованих процесів: акомодатії та асиміляції. Перший з них забезпечує модифікацію функціонування організму чи дій суб'єкта відповідно до властивостей середовища. Другий процес змінює ті чи інші компоненти цього середовища, переробляючи їх відповідно до структури організму або включаючи в схеми поведінки суб'єкта [3].

Під час вивчення проблеми адаптації, дослідники звернули увагу на можливість застосування поняття адаптації не лише до аналізу біологічних або психологічних систем, але й до соціальних. Е.Гідденс, досліджуючи й осмислюючи важливість феномену соціальної адаптації, визначає це суспільне явище як процес соціалізації або пристосування до виконання певної ролі [4, с. 107]. Необхідність адаптації людини не лише до середовища, а й соціального оточення, показана Г. Спенсером, який висунув ідею про те, що людський розум позбавлений обмежень, що й забезпечує найбільш адекватне пристосування індивіда до середовища [5]. Психологи, розкриваючи зміст явища адаптації, розуміють його, перш за все, як сталий процес активного пристосування до умов соціального середовища.

В. Семиченко запропонувала концепцію системного розгляду процесу адаптації, в основі якої покладено ідею щодо залежності ефективності процесу адаптації людини від інтеграційних тенденцій особистості. Таким чином, загальний процес адаптації – це складне явище, яке має певну структуру, складається із багатьох відносно незалежних процесів. Кожен із них обслуговує певну систему відносин, які виникають у людини з відповідною системою, і в сукупності з ними та відповідними зв'язками складає певний структурний компонент [6, с. 14-15].

С. Кулик, аналізуючи підходи дослідження адаптації, вирізняє наступні основні підходи:

– біофізіологічний (пристосування та активне підтримання необхідного рівня відповідності будови

організму до внутрішніх та зовнішніх змін, що виникають під впливом середовища біологічних, хімічних, екологічних, фізіологічних (температури, атмосферного тиску, освітлення та ін.) факторів);

– психологічний (формування індивідуального стилю діяльності; діалектична єдність діяльнісних і соціально-психологічних відношень суб'єктів адаптації і соціального середовища; входження людини у систему внутрішньо-групових відносин і пристосування до них; вироблення зразків мислення й поведінки, які відображають систему цінностей і норм конкретного виробничого колективу; набуття, закріплення й розвиток умінь і навичок міжособистісного спілкування у такому колективі);

– інформаційно-комунікативний (зміна структури або функції системи та керуючих впливів на основі одержаних даних і поточної інформації з метою досягнення оптимального стану при недостатній апріорній інформації або змінених умовах діяльності; пошук, сприйняття й переробка інформації у контактах) [7, с.98].

Проте такий міждисциплінарний розподіл не враховує особливості пристосування до умов освітнього процесу.

Згідно тлумачення у «Сучасному психолого-педагогічному словнику», адаптація змінює характер навчання, не змінюючи зміст або понятійну сутність навчального завдання. Існують такі види адаптації:

– пристосування середовища (збільшення інтенсивності освітлення в класних кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчається слабочуюча дитина, забезпечення її слуховим апаратом; створення відокремленого блоку в приміщенні школи для учнів початкової ланки);

– адаптація навчальних підходів (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання, зміна темпу занять, чергування видів діяльності);

– адаптація матеріалів (навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів, картки-підказки, тощо) [8, с.10].

У [9] науковці визначають наступні види адаптації:

– біофізіологічна адаптація, яка забезпечує нормальну життєдіяльність організму та його трудову активність;

– психічна (психологічна) адаптація визначається як найбільш довершений, складний пристосувальний процес, який залежить від психічного стану й умов розвитку людини;

– соціальна адаптація трактується як процес, який забезпечує організацію мікросоціальної взаємодії, формування адекватних міжособистісних стосунків, оптимальних для реалізації поставленої мети і цілеспрямованих дій;

– професійна адаптація спрямована на формування загальних уявлень про характер вимог, які висуває майбутня професія до особистості та готовності студентів до успішного оволодіння обраною професійною діяльністю. Професійна адаптація, насамперед, позначає процес пристосування людини до професії;

– дидактична адаптація максимально пов'язана з професійною за умови, якщо студент, навчаючись у ЗВО, постійно проектує себе на майбутню професію, сприймаючи навчання як головну умову формування професійної компетентності, необхідної у майбутній професійній діяльності.

Отже, адаптація є невід'ємною характеристикою людини, яка безпосередньо впливає на ступінь

її включення до соціальних відносин, як наслідок, в освітній процес. Розглядаючи студента як суб'єкта навчання, варто враховувати характеристики адаптації, обумовлені різними предметними галузями: на фізіологічному рівні (людина як біологічна істота пристосовується до ускладнених умов діяльності, до зовнішніх умов, що її оточують); на соціальному рівні (входження людини в нове соціальне середовище, прийняття нею норм та правил життя нової соціальної спільноти, прийняття цієї людини соціальним оточенням); психологічному рівні (відчуття психологічного комфорту від ситуації свого життя, прийняття її, впевненість у правильності вибору, задоволення відповідними аспектами нового студентського життя); дидактичному (здатність людини виконувати дії, що складають зміст навчальної діяльності, засвоєння нових дій, подолання вже напрацьованих навичок, які в нових умовах є недоцільними, доцільний розподіл навантаження протягом доби, тижня).

Єдиного тлумачення «адаптації студентів до навчання» серед науковців немає, більшість з них описують її з точки зору кінцевого результату – адаптованості, тобто сформованих вмінь, навичок, реакцій, новоутворень. Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що тлумачення адаптації до освітньої діяльності є мультидисциплінарним, зокрема, подається як своєрідна інтегральна форма суб'єктної активності, яка є результатом виходу суб'єкта за межі об'єктивних вимог діяльності [10, с. 19]; як процес специфічної адаптивної діяльності, зумовлений змінами соціальної дійсності і спрямований на оптимізацію взаємодії особистості з оточуючим соціальним середовищем у відповідь на появу у ньому факторів, які відсутні в індивідуальному досвіді суб'єкта [11, с. 7]; як складна інтегративна професійно значуща підсистема підготовки фахівців, яка пришвидшує і підвищує рівень їхнього професійного розвитку та професіоналізму [12, с. 37]; як динамічний процес фізіологічних та психологічних перетворень особистості та оптимізації навчального середовища, викликаний організованою взаємодією викладача і студента, результатом якого є вироблення стратегії, яка дозволить ефективно задовольняти власні потреби, що виникають у процесі навчання у стінах ЗВО [13, с. 13].

Схожість ключових понять у трактуванні сутності і функцій адаптації можна пояснити тим, що:

по-перше, базові механізми адаптивних процесів є практично однотипними і означають формування взаємовідносин (суб'єкт-об'єктних чи суб'єкт-суб'єктних стосунків) між людиною і середовищем, в яке вона потрапляє (біологічним, географічним, соціальним, освітнім). Для навчального процесу тут важливе розуміння адаптації як процесу активного входження в середовище, формування позиції його реального суб'єкта, свідомо і цілеспрямовано гармонізуючи процеси акомодатії (прийняття правил середовища) і асиміляції (перетворення середовища відповідно до власних потреб, пріоритетів розвитку);

по-друге, адаптивні процеси у «чистому вигляді» практично не існують, коли йдеться про такі складні види діяльності як освітня або її складова – навчальна. Аналіз структури навчальної діяльності показує, що в її умовах актуалізуються процеси пристосування (стандарті, норми, правила, режим), гармонізації потреб (ринку праці, освітніх послуг, освітньої системи, особистісних особливостей, пріоритетів розвитку), інтеграції в систему, сформовану на основі інноваційних освітніх стандартів, наприклад, кредитно-модульну. Інтегрально в системі освітньої діяльності студента актуалізуються й гармонізують-

ся фізіологічна, соціальна, психологічна та суто дидактична складові адаптації [9, с.46-47].

У педагогічній літературі розглядають такі форми адаптації студентів-першокурсників до навчання у ЗВО:

– формальна – пізнавально-інформаційне пристосування до нового оточення, структури вищої школи, змісту навчання в ній, її традицій, своїх обов'язків. Стан маргіальності між уже не школярем, але й ще не студентом, характерний для першокурсників. Саме цим пояснюються розтягнені строки адаптації студентів першокурсників до нової системи навчання, до нового способу життя, утворення нового динамічного стереотипу, і є однією із причин низької успішності студентів першого курсу під час зимової сесії.

– соціально-психологічна (суспільна) – процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) групи студентів-першокурсників та інтеграцію цієї групи зі студентським оточенням в цілому. У цьому контексті основною функцією адаптації є прийняття індивідумом норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії, які в ньому склалися, формальних і неформальних зв'язків, а також форм навчальної діяльності.

– дидактична – проблема підготовки до нових форм і методів навчальної роботи у закладі вищої освіти, що відображає, в першу чергу, інтелектуальні можливості студентів-першокурсників [14].

Як зазначає В.Казміренко [15, с.76-78], соціально-психологічна адаптація студентів у середовищі ЗВО складається з:

1) професійно-фахової адаптації, що зумовлює пристосування до змісту, умов та самостійної організації навчальної діяльності, формування навичок та спрямувань у навчальній і науковій роботі;

2) активного чи пасивного пристосування особистості до оточення, побудова стосунків і взаємин у студентських групах, формування стилю особистісної поведінки;

3) соціально-фахову адаптацію як прийняття суспільних вимог до майбутньої професійної діяльності.

В умовах цифровізації суспільства процес соціальної адаптації студентів у ЗВО ускладнюється. Тривалість адаптації та її рівень впливають на засвоєння навчально-методичного матеріалу, психологічний комфорт та впевненість у виборі майбутньої професії.

У межах нашого дослідження потребує аналізу визначення адаптації з погляду взаємодії системи «людина–електронне середовище», яка обумовлюється як внутрішніми – психічними, так і зовнішніми – середовищними факторами. Варто зазначити, що порушення двостороннього процесу взаємодії може бути як з боку середовища, так і з боку суб'єктної позиції. По-перше, аналіз значної кількості інформаційно-освітніх середовищ та систем управління контентом свідчить про відсутність/недостатню реалізацію їх адаптивних можливостей під індивідуальні особливості студентів. По-друге, суб'єктна позиція відображається у таких факторах: слабка наступність між середньою та вищою школою в організації навчання в електронному та/або мобільному форматі; низький рівень навичок самостійної роботи, самонавчання, самоорганізації та самоврядування студентів; великий обсяг необхідного для вивчення навчального матеріалу (у т. ч. в електронній формі); невміння/низький рівень уміння студентів планувати час виконання навчальних завдань в електронному навчальному середовищі; наявність великої кількос-

ті відволікаючих факторів під час навчання в електронному середовищі (соціальні мережі, чати та ін); недостатня узгодженість дій студентів та викладачів при організації навчання у середовищі та ін.

Тому важливою є взаємна адаптуюча діяльність середовища та студентів, що передбачає, з одного боку, пристосування студентів до нових умов навчання в інформаційно-освітньому середовищі, з іншого – пристосування умов та змісту, засобів та методів навчання, закладених у алгоритмах електронного навчального середовища до індивідуальних особливостей студентів.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Під адаптацією ми розуміємо процес взаємодії середовища і особистості, який відбувається на різних рівнях (біологічному, психологічному, соціальному) та забезпечує стійке і цілеспрямоване реагування на зміновані умови середовища. Адаптацією здобувачів вищої освіти до навчання розглядаємо як цілісний системний процес «здобувач – викладач – середовище», що визначає ступінь включення студентів в освітній процес, важливим фактором якого є електронне освітнє середовище. Адаптація студентів

до навчання в умовах цифровізації освіти відбувається у двох взаємозалежних напрямках:

1) соціальної адаптації, під якою розуміється пристосування студентів до життя ЗВО, інтеграція зі студентським оточенням;

2) професійної адаптації, під якою розуміється пристосування до різних видів майбутньої професійної діяльності.

Спираючись на дослідження [16], ми дійшли до висновку, що адаптація студентів до навчання в умовах цифровізації освіти може бути реалізована у наступних формах:

– Формальна адаптація – це пізнавально-інформаційне пристосування студентів до нового оточення, до структури закладу освіти, змісту навчання у ньому, вимогам та обов'язкам за допомогою цифрових ресурсів.

– Суспільна адаптація – це процес внутрішньої інтеграції груп студентів та інтеграція цих груп із студентським оточенням.

– Дидактична адаптація – це підготовка студентів до використання нових форм, методів та засобів ІКТ в освітньому процесі ЗВО.

Список використаної літератури

1. Срьоменко О.А. Теоретичні і методичні засади адаптивної системи професійної підготовки магістрів з управління навчальним закладом: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Українська інженерно-педагогічна академія: Харків, 2021. 619 с.
2. Синявський В.В., Сергєєнкова О.П. Адаптація. *Психологічний словник* / за ред. Н.А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. С.12.
3. Piaget J. *Biology and Knowledge*. Chicago: University of Chicago Press, 1971. 384 p.
4. Гіденс Е. Соціологія / пер. з англ. В.Шовкун, А.Олійник. Київ: Основи, 1999. 726 с.
5. A System of Synthetic Philosophy by Herbert Spencer (1820-1903). URL: <https://praxeology.net/HS-SP.htm> (дата звернення: 10.09.2022)
6. Семиченко В.А., Зданевич Л.В. Системно-структурний підхід до процесу адаптації студентів. *Проблеми адаптації студентів до навчання за умов фахової ступеневої підготовки*: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький. 2002. С.12–20.
7. Кулик С.М. Психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2004. 140 с.
8. Багно Ю.М. Адаптація. *Сучасний психолого-педагогічний словник* / за заг. ред. О.І.Шапран. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2016. С.10.
9. Адаптивне навчання студентів професії вчителя: теорія і практика: монографія / В.І. Бондар, І.М. Шапошнікова, Т.Л. Опалюк, Т.Й. Франчук; за заг. ред. В.І. Бондаря. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 308 с.
10. Бойко І.І. Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2001. 19 с.
11. Литовченко О.В. Організаційно-педагогічні умови соціальної адаптації учнів 5–9 класів у позашкільних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ: Інститут проблем виховання АПН України, 2004. 19 с.
12. Галус О.М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06. Київ: Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менеджм. Освіти» АПН України, 2009. 601 с.
13. Лесовий В.Ю., Петрук В.А. Адаптація першокурсників до навчання у вищих технічних закладах освіти : монографія. Вінниця: ВНТУ, 2017. 144 с.
14. Левківська Г.П., Сорочинська В.С., Штифурак В.С. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: навч. посіб. Київ: Либідь, 2001. 128 с.
15. Казміренко В.П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молодшої людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 6. С.76–78.
16. Волнушкіна Г.В. Соціально-психологічні особливості адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Т.IX: Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія. 2016. Вип. 9. С.107–116.

References

1. Yeromenko, O.A. (2021). *Teoretychni i metodychni zasady adaptivnoi systemy profesiinoi pidhotovky mahistriv z upravlinnia navchalnym zakladom* [Theoretical and methodological foundations of the adaptive system of professional training of masters in education institution management]. Unpublished Doctoral dissertation. The Ukrainian Engineering Pedagogics Academy. [in Ukrainian].
2. Syniavskiy, V.V., & Serhieienkova O.P. (2007). Adaptatsiia [Adaptation]. In N.A. Pobirchenko (Ed.), *Psykhologichnyi slovnyk* [Psychological dictionary] (pp. 12). Naukovyi svit. [in Ukrainian].
3. Piaget, J. (1977). *Biology and Knowledge*. University of Chicago Press.
4. Hidens, E. (1999). *Sotsiologhiia* [Sociology]. In V.Shovkun, & A.Oliinyk (Eds.). *Osnovy*. (Original work published 1989). [in Ukrainian].
5. *A System of Synthetic Philosophy by Herbert Spencer (1820-1903)*. <https://praxeology.net/HS-SP.htm>
6. Semychenko, V.A., & Zdaneyvych, L.V. (2002). Systemno-strukturnyi pidkhid do protsesu adaptatsii studentiv [A systemic and structural approach to the process of adaptation of students], *Problemy adaptatsii studentiv do navchannia za umov fakhovoi stupenevoi pidhotovky: zbirnyk tez za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Khmelnytskyi* [Problems of students' adaptation to study under the conditions of professional degree training: a collection of theses based on the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference] (pp. 12-20). [in Ukrainian].
7. Kulyk, S.M. (2004). *Psykhologichni osoblyvosti upravlinnia profesiinoiu adaptatsiieiu vchyteliv* [Psychological features of

- management of teachers' professional adaptation]. Unpublished Candidate dissertation. G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
8. Bahno, Yu.M. (2016). Adaptatsiia [Adaptation]. In O.I.Shapran (Ed.), *Suchasnyi psykholoho-pedahohichnyi slovnyk* [Modern psychological and pedagogical dictionary] (pp. 10). Dombrovska Ya.M. [in Ukrainian].
 9. Bondar, V.I. (Ed.). (2018). *Adaptyvne navchannia studentiv profesii vchytelia: teoriia i praktyka* [Adaptive teaching students the profession of a teacher:theory and practice]. Publishing House of the National Pedagogical Dragomanov University. [in Ukrainian].
 - 10.Boiko, I.I. (2001). *Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia pidlitka do novykh umov navchannia* [Social-psychological adaptation of teenager to new learning conditions]. Extended abstract of Candidate dissertation. National Pedagogical Dragomanov University. [in Ukrainian].
 - 11.Lytovchenko, O.V. (2004). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy sotsialnoi adaptatsii uchniv 5–9 klasiv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Organizational and pedagogical conditions of social adaptation of students of grades 5–9 in extracurricular educational institutions]. Extended abstract of Candidate dissertation. The Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
 - 12.Halus, O.M. (2009). *Pedahohichne upravlinnia adaptatsiieiu maibutnikh uchyteliv u systemi stupenevoi osvity* [Pedagogical management of adaptation of future teachers in the graduate education system]. Unpublished Doctoral dissertation. State Institution of Higher Education University of Educational Management National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
 - 13.Liesovyi, V.Yu., & Petruk, V.A. (2017). *Adaptatsiia pershokursnykiv do navchannia u vyshchyykh tekhnichnykh zakladakh osvity* [Adaptation of first-year students to study in higher technical educational institutions]. VNTU. [in Ukrainian].
 - 14.Levkivska, H.P., Sorochnytska, V.Ye., & Shtyfurak, V.S. (2001). *Adaptatsiia pershokursnykiv v umovakh vyshchoho zakladu osvity* [Adaptation of first-year students in the conditions of a higher educational institution]. Lybid. [in Ukrainian].
 - 15.Kazmirenko, V.P. (2004). Prohrama doslidzhennia psykhosotsialnykh chynnykiv adaptatsii molodoi liudyny do navchannia u VNZ ta maibutnoi profesii [The program of research of psychosocial factors of young person's adaptation to university education and future profession]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota, Practical Psychology and Social Work*, 6, 76–78. [in Ukrainian].
 - 16.Volnushkina, G.V. (2016). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti adaptatsii studentiv do navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Psychosocial features of students' adaptation to study at higher educational institutions]. *Actual Problems of Psychology*, 9(IX), 107–116. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.09.2022 р.

Стаття прийнята до друку 02.10.2022 р.

Sikora Yaroslava

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Computer Sciences and Information Technologies
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

ADAPTATION AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS

Abstract. The problem of adaptation in the educational process is quite relevant in connection with the intensive informatization of society. The article is devoted to the analysis of existing approaches to the interpretation of the concept of «adaptation». Attention is focused on the interdisciplinary nature of adaptation, which is studied in detail from the point of view of biological, socio-philosophical, psychological and pedagogical, cybernetic and other approaches. To achieve the goal of the study, the analysis, systematization and generalization of the works of domestic and foreign researchers were applied. According to the results of the study, it was found that adaptation is an integral characteristic of a person, which directly affects the degree of its inclusion in social relations, as a consequence, in the educational process. Considering the student as a subject of learning, it is necessary to take into account the characteristics of adaptation due to different subject areas. Therefore, adaptation is interpreted as a process of interaction between the environment and the individual, which occurs at different levels (biological, psychological, social) and provides a sustainable and purposeful response to changing environmental conditions. Adaptation has its types: biophysiological, psychological, social, professional, didactic adaptation; forms: formal, social, didactic. The article focuses on adaptation in terms of the interaction of the system «human – electronic environment», which is determined by intrapsychic and environmental factors. It is found that the adaptation of higher education students to learning is understood as a holistic system process «student – teacher – environment», which determines the degree of inclusion of students in the educational process, an important factor of which is the electronic educational environment. It can be implemented in the following forms: formal, social, didactic adaptation.

Key words: adaptation, types of adaptation, forms of adaptation, analysis.